

БИТАЄВ Валерій Анатолійович

д-р філос. наук, професор,
Національна академія мистецтв України

МОСЕНКІС Юрій Леонідович

д-р філол. наук, професор,
Національна академія мистецтв України

ЗАКОРКО Вадим Вадимович

голов. редактор,
Періодичний збірник наукових праць
«Мова та історія», Україна

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЯГЛОСТІ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ

Категорія сакрального відіграє колосальну роль у формуванні світогляду, забезпеченні його цілісності та переданні від покоління до покоління. Етноспецифіку культури кожної країни визначають у першу чергу сакральні традиції, утілені в архітектурі, скульптурі, живописі, музиці, словесних текстах тощо. Природно, що стосовно України йдеться як про християнський, так і про значно триваліший дохристиянський періоди.

Різну міру сакралізації мають пам'ятки народної творчості – як вербальної, так і невербальної. Цілковито сакральними явищами є міф і обряд, що їх нерідко розглядають як словесний і несловесний (акційний – порівняймо акціонізм як напрямок візуального мистецтва) компоненти єдиного цілого.

Генеza сакрального невіддільна від генези людської свідомості, культури, мови як таких. Мова, сформована в епоху «дологічного» (термін Л. Леві-Брюля), а саме образно-асоціативного мислення, багато в чому подібного до мислення дитини і художніх візій поета, була і певною мірою досі залишається підпорядкованою категоріям сакрального світосприйняття. Наприклад, українською мовою ми досі говоримо *сонце встає, сонце сідає, дощ іде*, послугуючись антропоморфізованими і міфологізованими концептуалізаціями природних явищ. А «безособові» конструкції на зразок *світає, дощить, гримить* розвинулися з міфологічних формул, де прямо згадані божества

(давньогрецькою мовою «Зевс дощить», латинською «Юпітер гримить») через проміжні конструкції, зафіксовані германськими та романськими мовами (англійською, німецькою, французькою говорять буквально «воно дощить», де займенник замінює ім'я божества).

Сакральні мистецькі категорії виявляються невіддільними від мовних – і ті, і ті утілюють міфологічне мислення й обрядове дійство. Відомо, що в давнину схожість слів сприймали як не випадкову, а таку, що відображає певні непізнані зв'язки. Це впливало на розвиток і мовних конструкцій, і міфів, і ритуалів. Розглянемо декілька прикладів.

Існує корейський ритуал, під час якого учасники в день повного Місяця танцюють босими ногами по містку. Виникнення й підтримання традиції цього обряду зобов'язані мові: корейською мовою *tapí* – і «місяць», і «нога», і «місток».

Знавцям і шанувальникам японської культури добре відомий образ такого символу імператорської влади «Країни вранішнього сонця», як хризантемовий трон. Цей образ також своїм існуванням зобов'язаний мові: японською слово коку означає і «держава», і «хризантема». (Час запозичення відповідних слів із китайської мови дозволяє і датувати цей образ).

Подібний мистецький феномен відзначений і у стародавній культурі острова Крит, де у другому тисячолітті до н.е. процвітала одна з перших у Європі держав (перший період цієї культури названий крито-мінойським від імені легендарного царя Міноса, а другий крито-мікенським від назви континентального центру тогочасної культури та держави – Мікени). У головному (тронному) залі царського палацу в місті Кносс (столиці острівної Критської держави) стояв трон, зроблений із гіпсу, який прикрашали грифони. Матеріал, із якого виготовлений трон, і символіка зображень грифонів були також пов'язані з мовою: по-давньогрецьки слова, що означають «гіпс», «грифона» і «вищість», тобто царську владу, звучали дуже подібно. (Це, поряд із іншими подібними сакрально-мистецькими символами, інтерпретованими за допомогою мови, засвідчує побутування на стародавньому Криті саме грецької мови, якою говорили творці цих пам'яток мистецтва). А символом континентальної столиці тогочасної Греції – Мікен – була богиня з маковими голівками в руках: давньогрецька назва маку (мекон) дуже нагадувала назву Мікен. Там само, в Мікенах, у одному з поховань цариць було знайдено фігурку кришталевої качки. Це очевидний символ грецьких цариць, оскільки давньогрецькою мовою слова «цариця» і «качка» звучали майже однаково.

Важливо відзначити, що вищеописаний прийом мовної інтерпретації символіки давніх творів мистецтва (а так само міфів і ритуалів) дозволяє моделювати мовний контекст виникнення відповідних творів мистецтва та інших давніх культурних феноменів. Іншими словами – визначати мову творців цих пам'яток мистецтва, міфів та ритуалів. Такий підхід чимось нагадує звукову трансформацію (іншими діалектами) або переклад (іншими мовами) певного тексту з метою пошуку оригіналу – де передбачається істотно більша насиченість мовними явищами, що їх у давнину інтерпретували як сакральні – суголосся голосних (асонанси), суголосся приголосних (алітерації), звукові натяки на інші слова або власні імена (анаграми), зашифровані першими літерами слова або фрази (акровірші) тощо. Так, наприклад, поеми Гомера містять елементи різних давньогрецьких діалектів. Але коли певні фрагменти були перекладені еолійським діалектом – у тексті з'явилася низка специфічних звукових явищ, відсутніх при реконструкції поем іншими діалектами. Це може вказувати на те, що принаймні деякі уривки Гомерових поем були первісно створені саме цим діалектом. Так само при перекладі деяких місць Нового Завіту арамейською мовою з'явилися явища звукових перегуків, відсутні в грецькому тексті, – це може свідчити про створення принаймні певних частин новозавітного тексту арамейською мовою.

Мовні свідчення дають цінну інформацію не тільки про ритуал та різні види візуального мистецтва, а й навіть про специфіку урбанізаційних процесів у глибоку давнину. Так, на вже згадуваному острові Крит ключові міста мали назви, тісно пов'язані між собою: Кносс – «найзнаменитіший», Фест – «найсвітліший», Кюдонія – «славетна» (слід зважати на те, що давньогрецьке слово *кюдос* – «слава» – позначало не соціальну, а суто сакральну категорію, подарунок людині від богів). Назва самого острова Крит означала «сильний» (острів'яни славилися своєю сильною морською державою), а поряд із Критом розташований невеличкий острів Гаудос – «щасливий» (острівець славився своїм вином). Інтерпретуючи назву острова Крит, важливо також підкреслити, що давньогрецьке слово *кратос* – «сильний» – було пов'язане саме з ідеєю влади і держави (звідси вживані в багатьох європейських мовах слова на зразок *демократія* – «влада народу», *аристократія* – «влада кращих», *гінекократія* – «влада жінок», *плутократія* – «влада багатства», *охлократія* – «влада натовпу» та ін.).

Мова свідчить, що традиції мистецтва і письма в давні часи були нероздільно пов'язаними: саме тих часів сакрального письма, невіддільного від сакрального мистецтва, сягають традиційні формулювання на зразок *писати картину*. Зі словом *писати* (праслов'янського походження) споріднені і латинське слово *pictus* «намальований», і запозичене з французької мови англійське слово *picture* «картинка, зображення». Своєю чергою, слово художник є запозиченням із германських мов, а саме готської (в основі цього слова лежить давньогерманська назва руки, як англійське *hand*, – художника уявляли як майстра ручної роботи). А слово *живописець* – калька (буквальний переклад) давньогрецького слова з таким самим значенням.

На території України різноманітні сакрально-мистецькі твори відомі з найдавніших часів. Це закарбовані на твердих матеріалах зразки священного місячного календаря (давній кам'яний вік), малюнки Кам'яної Могили (новий кам'яний вік), пов'язані з сакралізованими астрономічними спостереженнями пам'ятки трипільської культури (мідно-кам'яний вік) тощо. Так, відомі у трипільській культурі зображення послідовностей тварин віддзеркалювали сузір'я сільськогосподарського календаря, а подвійні посудини з отворами (так звані біноклі) дозволяли спостерігати за рухом Місяця й навіть, можливо, передбачати місячні та сонячні затемнення. Про високий рівень розвитку давньої астрономії на українських теренах свідчить і мова. Так, слово тиждень (праслов'янського походження) буквально означає «той же день», що вказує на концепт циклічного повторення тижня вже у праслов'янський період. А відповідність у різних слов'янських мовах слів луна «звукове відлуння» і Луна «місяць» промовисто свідчить про розуміння вже праслов'янами природи сонячного світла як віддзеркалення місячного – що навіть у високорозвиненій стародавній Греції вважали серйозним науковим відкриттям. Необхідно додати, що носіями праслов'янської мови у пізній період її існування були мешканці України – творці київської археологічної культури.

Як висновок слід підкреслити, по-перше, роль мови у пізнанні стародавньої сакральної мистецької символіки й, по-друге, значення таких досліджень для утвердження тяглості культурно-державницької традиції.